

/ПОЛЕМИКА

УДК 34:37.091.12:2-754(497.11); 378:34(497.11)

CERIF: H 250, H 180

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_22208A

Др Милан ВУКОМАНОВИЋ*

НИНІЛ ОВСТАТ – СРЕДЊОВЕКОВНЕ СТРАНПУТИЦЕ ВИСОКОГ ОБРАЗОВАЊА У СРБИЈИ

Овај рад је осврт на три тематска оквира разматрана у тексту Душана Ракитића (Анали Правног факултета у Београду 1/2022) која су релевантна за расправу о спорном питању одобрења Синода Српске православне цркве за избор у наставничка звања на Православном богословском факултету Универзитета у Београду (ПБФУБ): законодавство Краљевине Југославије; одредбе српског Закона о црквама и верским заједницама из 2006. године; препознавање уставног начела кооперативне одвојености цркве и државе у Уставу из 2006. године. Осим тога, указује се на то да нови Закон о изменама и допунама Закона о високом

* Редовни професор, Филозофски факултет Универзитета у Београду, Србија, vukomano@hotmail.com.

образовању из 2021. није у сагласности с Уставом, јер се ту предвиђа сагласност надлежних црквених органа за упис студија, учешће у конкурс, заснивање радног односа и губитак звања на ПБФУБ. Устав је, наиме, повређен у оним одредбама којима се јемче световност државе, аутономија универзитета и слобода научног и уметничког стварања.

Кључне речи: *Missio canonica*. – Православни богословски факултет. – Аутономија универзитета. – Световност државе. – Закон о високом образовању.

1. УВОД

У прошлом броју *Анала Правног факултета у Београду* (1/2022) објављен је текст Душана С. Ракитића „О пореклу обавезног благослова за избор професора богословских факултета – национални и упоредни план“ (Rakitić 2022). У том свом прилогу аутор полази од става да је у академској заједници Србије протеклих година била изражена супротстављеност мишљења о оправданости института обавезног црквеног благослова за универзитетске професоре теологије. Према речима самог Ракитића, његов рад представља покушај да се осветли порекло тог института, његове упоредне примене, пре свега у европском академском наслеђу, као и у националној правној традицији. Због тога су у његовом есеју најпре разматрани настанак универзитета у Европи у средњем веку и значај који су за ту појаву имали подршка, заштита и признање цркве. Посебна пажња је, разумљиво, посвећена одредбама права Римокатоличке цркве (РКЦ) у историјској перспективи, а анализирани су и примери неких националних правних традиција у погледу данашњег уређења тог питања. Ракитић је потом пружио увид у основне аспекте савременог теолошког става РКЦ о односу црквеног благослова за избор професора теологије са верском слободом, као и академском слободом, то јест аутономијом универзитета. У последњем делу рада су, најзад, размотрени и неки аспекти националног историјскоправног контекста института обавезног благослова у складу с правном традицијом Србије. Ако се узме у обзир укупан тематски обим споменутог рада, јасно је да је чак око 80 процената Ракитићевог текста посвећено разматрању историјске и упоредноправне грађе о повести европских универзитета, док је знатно мањи део рада одвојен за осветљавање и анализу националног контекста примене института обавезног благослова, који је у последње неколике године (особито од 2019. године) постао предмет озбиљних контроверзи у академској заједници Србије, а нарочито Универзитета

у Београду (УБ). Наиме, на основу одредаба у вези са давањем благослова за службу учења у статуту Православног богословског факултета Универзитета у Београду (ПБФУБ), одузето је звање чак тројици професора теологије, укључујући и једног епископа. Штавише, неусаглашеност статута ПБФУБ са Статутом УБ и Законом о високом образовању Републике Србије из 2017 (ЗВО) био је и један од главних разлога за доношење новог Закона о изменама и допунама Закона о високом образовању (*Службени гласник РС* 67/2021). Због актуелности тог питања за правну регулативу УБ, али и шири, уставноправни поредак Републике Србије, нагласак овог рада ће бити, пре свега, на националном контексту преиспитивања питања обавезног благослова за избор професора богословских факултета, којем је у Ракитићевом прилогу ипак посвећено много мање пажње.

Три су, наиме, главна тематска оквира у којима је Ракитић разматрао спорно питање сагласности епископа за конкурисање за звања наставника и одобрења Светог архијерејског синода за службу учења код избора у наставничка звања: 1. законодавство Краљевине СХС и Краљевине Југославије; 2. одредбе српског Закона о црквама и верским заједницама из 2006. године; 3. препознавање уставног начела кооперативне одвојености цркве и државе у Уставу Србије из 2006. године. Пре него што се непосредније и сам позабавим споменутим тематским оквирима, желео бих да укратко осветлим друштвени, политички и правни контекст који је претходио томе да давање и одузимање сагласности за службу учења на ПБФУБ постане једна од највећих контроверзи и камен спотицања на УБ у последњих неколико година.

2. ДРУШТВЕНИ КОНТЕКСТ

Године 1952, одлуком југословенске социјалистичке власти, ПБФ је удаљен са УБ¹, па је на тај начин дошао под јурисдикцију, окриље Синода Српске православне цркве (СПЦ). Иако су наставници ПБФ били склони томе да задрже аутономију коју су имали као део предратног УБ, Синод, који је преузео не само оснивачку него и финансијску одговорност над ПБФ, почео је да одлучује и у питањима избора наставног кадра, уписа студената и наставних планова и програма. Од 1952. до 2004. године та високошколска установа се звала *Богословски факултет*

¹ Решење Владе Народне Републике Србије, В.С. бр. 62 од 15. фебруара 1952. године.

Српске православне цркве. Године 2004, одлуком демократских власти (влада Зорана Живковића)², ПБФ је, након пола века изван УБ, враћен у састав тог универзитета, али притом није повратио и своју аутономију у односу на Синод, иако је решењем Владе Србије, њеним аутентичним тумачењем из 2004. године, одлука социјалистичких власти из 1952. оглашена ништавом. Дакле, ПБФ је враћен у састав УБ, оснивач му је поново постала Република Србија, али је Синод и даље имао формалан утицај на избор наставника тог факултета, а надлежни епископи на селекцију студената и конкурисање за избор наставника. Одговарајуће одредбе су ушле и у Статут ПБФУБ који се, у том погледу, до данас није мењао. Све то је, наравно, било у супротности са ЗВО и Статутом УБ, али је до 2019. године пренебрегавано као питање неусаглашености Статута ПБФУБ са тим вишим правним актима. Донедавно се СПЦ, институција која је Уставом Србије одвојена од државе (па тако и од државног универзитета) није превише уплитала у академску делатност на ПБФУБ, па је својеврстан *modus vivendi* некако одржавао ту, иначе, врло фрагилну институционалну конструкцију. То питање је, међутим, поново постало актуелно 2019–2020. године, када је најпре суспендовано а затим и отпуштено троје професора ПБФУБ (Максим Васиљевић, Марко Вилотић, Родољуб Кубат)³, и то првенствено због својих јавних наступа или теоријских гледишта која нису била по вољи Синода СПЦ.⁴ Насупрот томе, као високошколским наставницима, њима је држава гарантовала пуну слободу изражавања својих научних идеја и концепција, али и моралних начела – и у факултетским салама и у широј јавности. На пример, у члану 5 (став 2) ЗВО јасно се истиче да академске слободе подразумевају слободу научноистраживачког и уметничког рада, укључујући слободу објављивања и јавног представљања научних резултата и уметничких достигнућа. Штавише, према Закону о црквама и верским заједницама (2006), цркве и верске

² Дана 9. јануара 2004. године, на предлог свих традиционалних цркава и верских заједница у Србији и уз подршку 22 факултета УБ, Влада Републике Србије је донела решење (05 бр. 02–82/2004 од 9. јануара 2004. године) о оглашавању ништавим решења Владе Народне Републике Србије број 62, од 15. фебруара 1952. године, којим је Богословски факултет СПЦ укинут као државна установа и искључен из састава Универзитета у Београду (*Службени гласник РС* 3/2004 и 51/2004 – аутентично тумачење).

³ <https://www.istinomer.rs/analize/crkva-i-vlast-udruzene-protiv-slobode/> (последњи приступ 25. мај 2022.)

⁴ Видети, на пример, Решење бр. 0101–595/1 од 9. октобра 2020. о забрани обављања послова наставника на академским студијама против проф. др Родољуба Кубата, редовног професора ПБФ. То решење је потписао декан ПБФУБ проф. др Зоран Ранковић.

заједнице имају право да самостално уређују и спроводе свој поредак и организацију и да самостално обављају своје унутрашње и јавне послове (чл. 6), али, исто тако, „верске образовне установе укључене у систем образовања дужне су да поштују услове и стандарде који важе у систему образовања, у складу са прописима о образовању“ (чл. 37).

У сваком случају, убрзо се на велика врата отворило питање неусаглашености Статута ПБФ са Статутом УБ и ЗВО. Постало је, наиме, јасно да су споменути професори Богословског факултета отпуштени мимо уобичајених законских процедура и норми, да су прекршена њихова људска права (Устав РС, чл. 73 и 36), па, дакако, и да имају утужива субјективна права јер је, између осталог, био повређен и Закон о раду Републике Србије (тако да неки од њих још увек воде спорове пред надлежним државним судом).⁵ Имајући све то у виду, јасно је зашто је управа УБ у јесен 2019. године, још пре отпуштања тројице професора ПБФ, покренула питање неусаглашености Статута ПБФ са Статутом УБ и ЗВО, с намером да се тај правни проблем на универзитету коначно реши. Најпре је крајем 2019. своје мишљење дао Одбор за статутарна питања УБ.⁶ Утврђено је, наиме, да је статут ПБФУБ противан Статуту УБ и ЗВО, па отуда он није ни могао да произведе некакво правно дејство. ПБФУБ се, међутим, није приклонио тој одлуци, па је на иницијативу Ректорке УБ Иванке Поповић формирана и универзитетска радна група с циљем да се помогне ПБФУБ у усклађивању њиховог статута са статутом универзитета. Петочлана Радна група УБ⁷, чији је задатак био да превазиђе проблем неусаглашености одредаба важећег Статута ПБФ са Статутом УБ, бавила се тим спорним питањем у периоду од октобра 2020. до марта 2021. године. Она је, између осталог, анализирала мишљење Одбора за статутарна питања од 8. новембра и 17. децембра 2019. године, позитивно

⁵ На пример, у решењу којим се забрањује обављање послова наставника на академским студијама проф. др Родољубу Кубату (9. октобар 2020), декан ПБФ се позива на „овлашћења из правоснажне и извршне (sic!) Одлуке Светог Архијерејског Синода СПЦ“, док у поуци о правном леку дословно стоји: „Против овог Решења није дозвољена жалба“.

⁶ Прецизније, реч је о седницама Одбора одржаним 8. новембра и 17. децембра 2019. Мишљење Одбора за статутарна питања (бр. 06-5156/3-19) од 17. децембра 2019. достављено је потом Сенату УБ на усвајање. На својој седници од 14. априла 2021, Сенат, који је радио на ивици кворума, није усвојио мишљење Одбора. То мишљење је подржало 18 декана УБ, али за усвајање су била потребна 24 гласа. Само троје професора било је уздржано, а декан ПБФУБ је био против. Из броја присутних чланова Сената јасно се види да они ни теоретски нису могли да дају потребну подршку на самом гласању.

⁷ Решење Ректорке УБ 02 бр. 612-3171/1-20, од 30. септембра 2020.

законодавство Републике Србије, праксу Уставног суда РС, упоредна решења (посебно у Немачкој, Хрватској и Грчкој), некада важеће прописе Краљевине Југославије те правила СПЦ и РКЦ. Радна група је, на крају свог мандата, већински подржала мишљење Одбора за статутарна питања УБ да је институт благослова (тј. сагласности епископа и Синода СПЦ) у супротности са ЗВО и Статутом УБ.

Јасно је да је за академску заједницу УБ најсврсисходнији пут решавања проблема статутарности и законитости рада ПБФУБ, као уосталом и сваког другог факултета, било усклађивање статута ПБФ са Статутом УБ и тада важећим ЗВО у оним спорним одредбама које се тичу давања сагласности епископа за упис студија и конкурисање за звања наставника и одобрења Синода за службу учења приликом избора у наставничка звања. На ту потребу је, још од новембра 2019. године, јасно указивао Одбор за статутарна питања УБ, а нешто доцније и универзитетска Радна група у својим настојањима да се превазиђе проблем неусаглашености Статута ПБФ са Статутом УБ и ЗВО. Тај релативно мањи проблем неусаглашености два статута на УБ је 2021. године, нажалост, соломонски „решен“ изазивањем далеко већег проблема: доношењем новог Закона о изменама Закона о високом образовању (*Службени гласник РС* 67/2021) који је у супротности са Уставом Републике Србије.

3. РАСПРАВА О ТРИ ТЕМАТСКА ОКВИРА

Осврнимо се сада на три споменута тематска оквира која је Ракитић издвојио с обзиром на спорно питање сагласности епископа за конкурисање за звања наставника и одобрења Синода за службу учења приликом избора у наставничка звања. У делу рада који се односи на национални контекст примене института благослова у правном систему Краљевине Југославије, Ракитић упућује на Закон о Српској православној цркви из 1929. године (чл. 18, ст. 2), у којем је било предвиђено да се „професори и доценти богословског факултета, који се бирају по Закону о универзитетима, постављају пошто се претходно утврди и верска подобност кандидата оценом Светог архијерејског Синода“.⁸ Међутим, пажљива анализа тог члана Закона показује да су се ти професори и доценти бирали по Закону о универзитетима (1930), а споменути Закон о СПЦ није аутоматски давао право Синоду да самостално интервенише него да покрене иницијативу код министра

⁸ Закон о Српској Православној Цркви од 8. новембра 1929. године, бр. 89870, *Службене новине Краљевине Југославије* 269, 16. новембар 1929.

просвете за отклањање ‘осведочених несугласности’ (Novaković 2012, 953). То је, уосталом, јасно из става 1 члана 18 споменутог закона где се наводи како „Свети Архијерејски Синод настојава и стара се да предавања на православним богословским факултетима државних Университета буду у сагласности са науком православне вере. У случајевима осведочене несугласности предузима код Министра просвете потребне мере, да се оне отклоне“.

Сасвим је, дакле, јасно да се први став члана 18 тиче искључиво хетеродоксних ставова, то јест јереси. Другим речима, предавања на ПБФУБ треба да буду ‘у сагласности са науком православне вере’, односно да не буду јеретичка. А приликом осведочене (не само наслућене или претпостављене) несагласности, односно осведочене неправоверности, јереси, Синод нема непосредног права да сам интервенише него се мора обратити министру просвете како би се тај проблем разрешио. У другом ставу члана 18 се затим тврди да се професори и доценти постављају тек пошто се претходно утврди и верска подобност кандидата оценом Светог архијерејског синода. Но пошто је јасно да ‘верска подобност’ значи исто оно што и ‘сагласност са науком православне вере’ из првог става члана 18, онда се и овде заправо тврди да се професори ПБФ бирају уколико нису јеретици. То је био једини услов који је постављао Синод, али чак ни тај услов он није могао да спроводи самостално него је његово спровођење зависило од процене министра просвете.

Иако се законодавство Краљевине Југославије не примењује од 1946. године те није непосредно релевантно за савремено просветно законодавство у Србији, увид у уредбе ПБФ које су потписивали министри просвете 1921, 1932–1934 или 1935. године јасно показује да институт благослова није био део факултетске (ПБФ), али ни универзитетске регулативе у тој држави.⁹ Штавише, на захтев министра просвете др Илија Шуменковића (потписника Уредбе ПБФУБ из 1934), 20. априла исте године донето је следеће решење: „Решавам: да сви факултети у земљи најдаље до 20 маја ове године поднесу нове пројекте факултетских уредаба за своје факултете. Приликом израде нових пројеката факултетских уредаба факултети се имају у свему строго придржавати

⁹ Видети, на пример, Уредбу Православног богословског факултета на Универзитету Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца од 8. јуна 1921. коју је потписао тадашњи министар просвете Светозар Прибићевић (*Службене новине* III, бр. 127) или пак Уредбу ПБФУБ од 11. јуна 1935 (год. XVII, бр. 133-XXXIII, 1935), коју је потписао министар просвете Стеван Ћирић. Министар просвете је, штавише, имао врховни надзор и над активностима свих верских школа у Краљевини.

прописа Закона о универзитетима, Опште уредбе универзитета и параграфа 21 тач. 5 Финансијског закона за 1934/35. У уредбе се не сме унети ниједна одредба која би била супротна поменути прописима.¹⁰ Јасно је, дакле, да су се у Краљевини сви факултети без изузетка, па и ПБФ, морали строго придржавати универзитетских прописа, закона и уредаба, што аутоматски искључује и било какав утицај Синода СПЦ на рад Богословског факултета. То, уосталом, потврђују и записници Савета ПБФУБ из периода од 1937. до 1944. године, у којима је забележено заиста много случајева избора у звања, од асистента до редовног професора, али без спомињања било каквог благослова Синода приликом избора наставног особља.¹¹ Уосталом – а то је једно од кључних питања – које би биле научне компетенције чланова Синода приликом избора универзитетских професора ПБФУБ? Синод није стручно академско тело за избор наставника јер га чине чланови који најчешће немају (иако понекад могу имати) универзитетска звања. Већина чланова Синода обично нема ни докторат наука, па према универзитетским прописима не могу уопште учествовати у комисијској процедури потврђивања избора у звање доцената, ванредних и редовних професора ПБФУБ.

У правном поретку Републике Србије, све до доношења Закона о изменама и допунама Закона о високом образовању 2021. године, није постојао никакав уставни, законски или статутарни основ за увођење института благослова (*missio canonica*) у аутономно право УБ, укључујући ПБФУБ. *Missio canonica* је, као што је добро познато, специфично римокатолички институт, а основ за његово уношење у национално право је конкордат потписан с Ватиканом (као, на пример, у случају Немачке и Хрватске), који Република Србија није никада потписала. Штавише, чак и да такав међународни уговор постоји, питање је да ли би се он могао примењивати на ПБФУБ, с обзиром на то да је реч о факултету на којем се изучава теологија друге хришћанске конфесије. Најзад, чак ни у Републици Грчкој, у којој црква уставом није одвојена од државе, не постоји институт давања сагласности црквеног органа за избор наставника или за упис студената на Каподистријски универзитет у Атини и Аристотелов универзитет у Солуну, док у Руској Федерацији не постоје теолошки факултети у саставу државних универзитета. У том смислу с великом резервом треба прихватити и

¹⁰ Наведено према тексту из факсимила овог документа.

¹¹ Имао сам непосредан увид у факсимиле читавог низа записника из тог периода (1937–1944) и ни у једном од њих се не спомиње благослов Синода за избор било ког наставника ПБФУБ.

Ракитићев став да су „пракса, право и теолошки ставови Римокатоличке цркве значајни за анализу предмета овог рада на националном плану не само зато што је та црква у суштинском смислу традиционална у државама српског народа, а у формалном законском смислу и у савременој Србији, већ и зато што се право којим се уређује положај Српске православне цркве, као њено аутономно право, пракса и теолошки ставови у XX веку о предметном питању у битним аспектима поклапају са правом, праксом и теолошким ставовима Римокатоличке цркве“ (Rakitić 2022, 303).

Ракитић кратко разматра и Закон о црквама и верским заједницама из 2006. године, имајући посебно у виду два начела која проистичу из тог закона: гаранцију коју цркве и верске заједнице уживају јер су ‘слободне и аутономне у одређивању свог верског идентитета’ (чл. 6, ст. 2) и обавезу државе да не омета ‘примену аутономних прописа цркава и верских заједница’ (чл. 7, ст. 1). Ракитић притом с правом примећује да је обавеза државе ограничена императивним нормама позитивног права, али је она важна због тога што уводи начелну обавезу уважавања аутономног права цркава и верских заједница у границама Устава и императивних норми. Ту најпре треба истаћи да спорна питања о давању благослова на службу учења нису уређена Законом о црквама и верским заједницама из 2006, већ тек Законом о изменама и допунама Закона о високом образовању из 2021. године. Тај новији закон је у потпуности отворио врата СПЦ да одлучује о упису студената, конкурсима, избору, па чак и отпуштању наставника на ПБФУБ. Никад раније такве одредбе нису постојале у законима о универзитетима или високом образовању, па чак ни у Закону о СПЦ Краљевине Југославије, којим је додуше било предвиђено да се Синод, уколико прибави доказе о нечијој ‘осведоченој несугласности’ са ‘науком православне вере’, обрати министру просвете да се те неусаглашености уклоне, што је неупоредивно мање право од онога које је Синоду дато законом из 2021. године.

И најважније: уместо да се ПБФУБ статутарно ускладио с осталим факултетима УБ, озбиљно је нарушена аутономија УБ. Наиме, од 2021. године једној вануниверзитетској и недржавној институцији (СПЦ) омогућено је да легално утиче на упис студената, избор и отпуштање наставника државног универзитета. То што је једна вануниверзитетска институција, уз помоћ Министарства просвете, укинула аутономију универзитета, више није само проблем ПБФУБ и његовог статута него и проблем за државни (Београдски) универзитет јер су одредбе Закона из 2021. године у супротности са Уставом и неким темељним статутарним нормама УБ, које важе од његовог оснивања. Када је, пак, реч о Закону о црквама и верским заједницама, подсетимо на одредбу тог

закона према којој су „верске образовне установе укључене у систем образовања дужне да поштују услове и стандарде који важе у систему образовања, у складу са прописима о образовању“ (чл. 37). Ако то важи за верске образовне установе, још више би требало да важи за државни теолошки факултет на државном универзитету.

Осврнимо се, најзад, и на Ракитићеву тезу о кооперативној одвојености државе и цркве у Србији. Начело секуларности је у Уставу из 2006. године утврђено као једно од темељних уставноправних начела. Не само да је опредељење за световну државу тим Уставом изричито зајемчено (за разлику, на пример, од Устава из 1990), већ је оно уздигнуто и на ранг уставног начела (чл. 11). Имајући на уму одредбе Устава из 1990, писци и доносиоци актуелног Устава су изоставили да спомену материјалне или неке друге облике помоћи државе цркви, што свакако није било случајно; ту је, наиме, изражена намера да се принцип одвојености доследно спроведе (Маринковић 2011, 378–379; Драшкић 2013, 38–40). Може се стога закључити да се Устав из 2006. определио за систем строге сепарације између цркава (верских заједница) и државе, док је Устав из 1990. оставио то питање донекле отвореним, допустивши да се законодавним путем признају и поједини елементи кооперативне одвојености.

Упућивање на начело кооперативне одвојености цркве и државе темељи се на претпоставци да је само то начело изражено у неколике одлуке Уставног суда Србије.¹² Истакнимо опет да Устав Републике Србије, у складу са својим одредбама, није утемељен на начелу *кооперативне* одвојености већ *стриктне* одвојености цркве и државе (Маринковић 2011; Драшкић 2013). Световност, секуларност државе је, штавише, једно од основних уставних начела, а одвојеност цркве од државе темељна вредност садашњег уставноправног поретка у духу европске просвећености. Не постоји, штавише, никаква норма или одредба у Уставу Србије из 2006. године која би се могла тумачити у смислу кооперативне одвојености цркава и верских заједница од државе. Осим тога, Уставни суд није никад до сада донео ниједну одлуку у спорној материји која се односи конкретно на питање давања благослова/сагласности (*missio canonica*) у правном систему државних универзитета. Било би, дакле, неопходно да, у свом тумачењу Устава, судије Уставног суда наведу ваљане уставноправне, упоредноправне, историјске или неке друге аргументе да би се могло недвосмислено закључити како се

¹² Уставни суд Србије, IUz-455/2011, од 16. јануара 2013; Уставни суд Србије, IUo-175/2012, од 15. октобра 2014.

Устав из 2006. године није определио за систем стриктне одвојености цркве и државе већ за систем 'кооперативне одвојености' (Маринковић 2011, 377–383; Draškić 2013, 39).

Устав Републике Србије (чл. 72), Закон о високом образовању (чл. 6) и Статут УБ (чл. 10) експлицитно одређују и домен аутономије универзитета. Аутономија универзитета (према чл. 10 Статута УБ) подразумева, између осталог, право на: утврђивање студијских програма; утврђивање правила студирања и услова уписа студената; уређење унутрашње организације; доношење статута и избор органа управљања и пословљења и студентског парламента; избор наставника и сарадника; издавање јавних исправа; располагање финансијским средствима; коришћење имовине; одлучивање о прихватању пројеката и о међународној сарадњи, као и друга права која произлазе из добрих академских обичаја. Јасно је стога да вануниверзитетска тела и органи не могу и не смеју да утичу на описане процедуре. У члану 72 Устава Републике Србије изричито се гарантује аутономија универзитета, високошколских и научних установа. Према тој уставној одредби, аутономија високошколских и научних установа се огледа у њиховој самосталности у одлучивању о унутрашњој организацији и раду (чл. 72, ст. 2). Штавише, аутономија универзитета је уграђена у корпус неотуђивих људских права. Како би онда уопште могла да постоји аутономија универзитета у избору наставника ако сагласност за конкурисање и одобрење за избор дају вануниверзитетска тела, која то одобрење могу у свако доба (и без икаквог образложења) повући те на тај начин по аутоматизму довести до губитка звања наставника? Уставом је зајемчена и световност државе као једно од основних уставноправних начела и прецизирана одвојеност цркве и верских заједница од државе (чл. 11). Држава, а не црква (СПЦ), јесте оснивач и власник ПБФУБ од 2004. године, а она је то била и у периоду од оснивања тог факултета па све до 1952. године. Повреда аутономије универзитета води последично и повреди члана 73 Устава, којим се гарантује слобода научног стваралаштва, па самим тим и повреди члана 5 Закона о високом образовању којим се гарантују академске слободе.

Необично је, заиста, што у свом раду Ракитић истиче да „утицај цркве на избор професора теологије по себи не представља повреду аутономије високошколске установе, али може бити израз аутономије самог конфесионалног теолошког факултета, управо због тога што је реч о специфичној установи, чије је суштинско одређење њена конфесионална природа“ (Rakitić 2022, 323–324). Аутономија факултета у оквиру аутономног универзитета категорија је која, бојим се, не постоји у концепцијама које су довеле до правних аката (у нашем случају: Устав,

ЗВО, Статут УБ) којима се дефинише аутономија универзитета. Ракитићу, на неки начин, парадоксално „штити“ аутономију ПБФ у оквиру аутономног УБ, али истодобно не види проблем у томе што утицај цркве (на пример, Синода СПЦ) на избор професора универзитета непосредно нарушава аутономију тог универзитета!

Нови Закон о изменама и допунама Закона о високом образовању (2021) није у сагласности с Уставом Републике Србије у одредбама којима се предвиђа сагласност надлежних црквених органа за упис студија, учешће у конкурс, заснивање радног односа и губитак звања (престанак радног односа), који би важио за ПБФ као чланицу УБ. С обзиром на начело световности државе и стриктну правну дистинкцију између цркава и верских заједница, с једне стране, и државе, с друге стране, као и зајамчену аутономију универзитета која би била угрожена уколико би утицај на упис студената и избор наставника имало неко вануниверзитетско тело, Устав је, дакле, директно повређен у оној одредби којом се јемчи аутономија универзитета: „(1) Јемчи се аутономија универзитета, високошколских и научних установа. (2) Универзитети, високошколске и научне установе самостално одлучују о своме уређењу и раду, у складу са законом“ (чл. 72 Устава РС).

4. ЗАКЉУЧАК

На крају бих се сложио с констатацијом Душана Ракитића да „разумевање института обавезног благослова у контексту права и правне традиције Србије не изгледа могуће без разумевања многих претходних питања, међу која спадају и заједничка правна традиција европских народа и национална правна традиција, тумачење важећих уставних начела, као и битни елементи за уравнотежавање конфесионалног и верског самоодређења у погледу идентитета и доктрине, као суштинског аспекта верске слободе, са организационим аспектима аутономије универзитета и правима из радног односа“ (Rakitić 2022, 322). Није, међутим, свеједно којим од тих претпоставки треба, у контексту савременог универзитета, придавати већи или мањи значај. Када је реч о правном поретку Републике Србије у трећој деценији XXI века и правној традицији која је томе претходила, јасно је да важећи Устав, као и темељне норме на којима је заснован правни систем Универзитета у Београду, ту нужно треба да однесу превагу над правним наслеђем других европских народа у којима је црква (нарочито РКЦ) имала већег утицаја на високошколско образовање, па тако, наравно, и на историјат подучавања на теолошким факултетима државних универзитета. Када је, пак, реч о интерпретацији важећих уставних начела, у Србији би

Уставни суд тек требало да изнесе оцену уставности или законитости Закона о изменама и допунама Закона о високом образовању из 2021. године, нарочито с обзиром на питање заштите аутономије универзитета (чл. 72), слободе научног и уметничког стварања (чл. 73), световности државе (чл. 11) и права на правно средство (чл. 36).¹³ Верским и академским слободама, најзад, доприноси и пуна слобода професора теологије да, у оквирима своје матичне црквене и религијске традиције, излажу сопствене теоријске и теолошко-филозофске идеје, концепте и тумачења која не повређују границе евентуалне хетеродоксије, а могу представљати допринос развоју теологије и подстицај на дијалог и с представницима властите вероисповести и с колегама из других конфесионалних средина и традиција.

Православну теологију на ПБФУБ формулишу, предају, али и доносе планове и програме професори православне теологије. Архијереји који седе у Синоду СПЦ нису нужно, а ни по правилу, православни теолози. Они су високо свештенство СПЦ и старају се о својим епархијама, митрополијама и о Цркви у целини, али не и о наставним плановима и програмима ПБФУБ. Они, пре свега, немају одговарајуће *научне* компетенције. Међу тим архијерејима има, додуше, понекад и теолога с професорским звањима, али је далеко мањи број њих у саставу Синода, а најчешће их у том телу уопште и нема. Све то помало личи на разлику између правника на високим положајима у судској власти и професора права. Професори права доносе планове и програме на Правном факултету УБ, али то, на пример, не чине судије Уставног суда, иако се међу њима може наћи и понеки професор Правног факултета. Али и те судије предлажу и доносе, заједно са својим колегама, планове и програме Правног факултета као *професори* тог факултета, а не као судије Уставног суда. Када је пак реч о садржајима и литератури појединих предмета на ПБФУБ, сви професори који предају на том факултету су, по правилу, теолошки образовани верници СПЦ, а неки од њих и (архи)јереји, па се од њих не би ни очекивало да предају нешто што би се косило с православним учењем. Ако би се у том погледу и јавиле неке несугласице, ту је, као и до сада, Велики црквени суд, који може да буде ангажован у разматрању евентуалних спорних питања. Међутим, када су поменути професори избацивани са ПБФУБ, Велики црквени суд уопште није консултован, мада би његово мишљење за академску заједницу било једнако ирелевантно колико и мишљење Синода.

¹³ Овде имам у виду следеће одредбе Закона о изменама и допунама Закона о високом образовању које би оправдано могле да буду предмет нормативне контроле: чл. 18, чл. 20, чл. 21 и чл. 24.

Преузимање ингеренција Синода СПЦ над програмским садржајима ПБФУБ могло би даље стварати и низ стручних и практичних проблема као што су они с којима се УБ сусретао још од маја 2017. године када је група теолога ПБФУБ, углавном млађе генерације, потписала саопштење, као реакцију на петицију српских креациониста, у којем су, између осталог, тврдили да у овом часу не постоји ниједна плаузибилна алтернативна научна теорија која би могла да замени теорију еволуције. Штавише, ти богослови су заступали став да не постоји никаква 'библијска теорија стварања' која би се могла схватити као научна теорија, односно научна алтернатива теорији еволуције. То саопштење је наишло на врло негативну реакцију Синода СПЦ. Убрзо након завршетка мајског Сабора СПЦ 2017. године, појединим наставницима ПБФУБ са свештеничким звањима ускраћене су главне дужности у њиховим парохијама, а само им је било дозвољено да саслужују у литургијама. Неки су отпуштени и из редакција електронских и штампаних медија СПЦ, а ту одлуку је донео лично почивши патријарх Иринеј. Он је уједно чак петорици професора забранио да убудуће дају јавне изјаве без његовог благослова. Све то је било праћено упозорењем да ће против оних који прекрше то правило бити покренут црквени дисциплински поступак (Vukomanović 2020).

У периоду од 2019. до 2021. године чак тројици теолога је одузето право да предају на ПБФУБ из разлога сличних онима који су изазвали неуобичајено строг наступ црквеног врха 2017. године. Бојим се да је доношење Закона о изменама и допунама Закона о високом образовању из 2021, уместо да повољно утиче на 'идентитет, доктрину и перцепцију' СПЦ, само утрло пут ка новим чисткама на ПБФУБ и замирању оних гласова у српској православној теологији који су у стању да прате знакове времена у којем живимо.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Draškić, Marija. 12/2013. Ustav Srbije: Striktna ili kooperativna odvojenost crkve i države? *Sveske za javno pravo* 12: 37–46.
- [2] Маринковић, Танасије. 1/2011. Прилог за јавну расправу о уставности Закона о црквама и верским заједницама. *Анали Правног факултета у Београду* 59: 367–385.
- [3] Novaković, Dragan. 2/2012. Versko zakonodavstvo Kraljevine Jugoslavije. *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci* 33: 939–965.

- [4] Rakitić, Dušan S. 1/2022. O poreklu obaveznog blagoslova za izbor profesora bogoslovskih fakulteta – nacionalni i uporedni plan. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu* 70: 301–327
- [5] Vukomanović, Milan. 2020. Univerzitet pod blagoslovom. <https://pescanik.net/univerzitet-pod-blagoslovom/> (last visited 10 March, 2022).

Milan VUKOMANOVIĆ, PhD

Full Professor, University of Belgrade Faculty of Philosophy, Serbia

NIHIL OBSTAT – MEDIEVAL ROAMING OF HIGHER EDUCATION IN SERBIA

Summary

This work is an assessment of three topics considered in Dušan Rakitić's article (*Anali* 1/2022). All three are relevant for the discussion of the disputed issue of the Holy Synod's blessings for the appointment of theology professors at the University of Belgrade Faculty of Orthodox Theology: (a) legislation of the Kingdom of Yugoslavia; (b) the provisions of the 2006 Serbian Law on Churches and Religious Communities; (c) the constitutional principle of the cooperative separation of church and state in the Constitution of Serbia. Furthermore, the 2021 Law on Amendments to the Law on Higher Education is not in compliance with the Constitution of Serbia regarding the provisions implying the consent of church bodies for enrollment of students, employment and loss of appointment pertinent to the Faculty of Orthodox Theology.

Key words: *Missio canonica. – Faculty of Orthodox Theology. – University autonomy. – Secularity of the State. – Law on Higher Education.*

Article history:

Received: 1. 3. 2022.

Accepted: 4. 5. 2022.